

ВУКАШИН БАЋОВИЋ

ВИЋЕЊЕ РАТА У РОМАНУ
ЗВЕЗДЕ НАД ПЛАНИНОМ ДУШАНА ЂУРОВИЋА

Већ се скоро заборавило како изгледају књиге и књижевно-умјетничке опсервације о временима њемачко-италијанске окупације на нашим просторима. Роман *Звезде над планином* књижевника Душана Ђуровића управо говори о тој теми, осликава судбине људи свога краја, специфичне, смјеле и оригиналне визије стварности.

Реалистичко писање је увијек било тешко, као што је тешко и реалистички говорити о једном бурном времену које је однијело пуно и пуно невиних живота. Овај роман поткрепљује ову тврдњу низом убједљивих примјера. Полазећи од трагичних сукоба у самом уводу наговјештава, а током цијеле књиге паралелно представља, историјске судбине свога народа, на једној страни, а тиме и судбине угњетача и целата, на другој. У целатским лудилима, погромима и прогонима, који се хронично јављају, аутор остаје племенит и не признаје никакве знаке надмоћности, осим личне доброте. То казују у роману бројна мјеста да је са великом чистотом и љубављу скицирао портрете својих Црногораца, у првом реду Бјелопавлића, који су спремни да се жртвују за слободу и своју и породичну и колективну. Он умјетнички веома вјешто и успјешно нијансира добре и племените ликове, који могу служити као примјери и надахнућа новим нараштајима. Ту је и плејада других карактера који су освједочили свој патриотизам личном жртвом: својим животом.

Ђуровићев Боро Војиновић, главни приповиједач, свједок је и учесник свих фабуларних збивања, персонално различито означен, али једнак по вјештини и снази казивања. Он га је извео из сржи као причу о себи, о животу, као и живот сам, ако не и нешто важније од живота. У његовом видокругу се одвијају сва важнија идејна збивања, он зна шта ће испричати, а шта изоставити и како ће драматски хетерогену грађу нанизати на једну јединствену, рационално изведену историјску

нит. Ако би се посве реалистички унијели у фабуларну једноставност, онда би најреалније композициона подјела романа изгледала овако: Боро Војиновић у устанку, Боро Војиновић у Клосу /у Албанији/, и Боро Војиновић у окупацији. Најлакше би било казати да је роман *Звезде над њланином* у ствари три књиге, од којих прва са 236 страна слика стање народа и његовог удеса у устанку, друга књига са 260 страна је слика, страва ужас и хаос у логору Клосу /у Албанији/ и трећа књига са 144 стране је слика и роман окупације. Ово треба истаћи посебно јер композиција ових трију књига, сливених у један роман, веже се вертикално за цјелину удеса главног јунака. Наиме, свако стање у коме се налази главни јунак је и роман и драма за себе, као што је и сваки део романа драмска цјелина за себе. Још је давне 1959. године Бошко Новаковић истакао да је Душан Ђуровић учинио замашан напор да у једном дјелу сједини три подједнако значајне појаве. Новаковић каже: „Три су атмосфере и три историјска језгра. Постоји међу њима органска испреплетеност, јер једно време извире из другог, а једна атмосфера увире у други, устаник је борац, па ће постати роб међу жицама и роб да трпи насиља и стотруке перфидије окупације”.¹

Данашњи читалац би свакако казао да је његов Боро Војиновић успио да одоли свим искушењима која су му се нудила, без обзира на сва животна искуства која доноси ново вријеме и нови морал, његова фолклорна свијест је живјела у једној духовности која је иза њега. Та духовност је изграђена на некаквим трајнијим етичким и онтолошким премисама и носи са собом стално супротстављање безвремену и апсолутном хаосу. Иако је Боро Војиновић у центру свих збивања, аутор ипак не трага за херојем, већ за цјеловитом судбином која се конституише у његовим *Звездама*. А обележја те судбине су душевне напуклине и моралне посусталости времена и људи у том времену.

Судбина Бора Војиновића проширује диоптрију понирања у саме себе и помажу нам да дубље схватимо психологију времена, његову историју и пишчеве искре људскости. Та пишчева људскост, по нашем убјеђењу, огледа се првенствено на његов одговор са мушкошћу, храброшћу и великом смјелошћу да каже пуну истину о једном олујном времену које је свим својим снагама чупало вишевијековно корјење морала и поретка, мијењало живот у свим његовим лежиштима, обрачунавајући се са умним и угледним људима. То је било вријеме које је рушило све да би се опет стварало а завршавало се на оним моралним границама које је означавало ново раздобље. Могли бисмо навести много мјеста која означавају сву ту муку, зебњу и свакако преломне моменте које у једном крајње избезумљеном ходу рађају нешто ново и полетно, као напр.: „Треба се високо уздићи да се каже истина о нама Црногорцима”,

¹ Бошко Новаковић, *Сусрети, Огледи и прикази о прецима и савременицима*, Сарајево, 1959, 218.

или за Борову акцију, каже: „Боро нешто живо и узрујано рече Ивану и Вучети и као луд појури у град”, а за патње Драгове каже изричито „да је он сам страшне и грозне моменте преживио”. Ријечи *луд*, *сѝрашине*, *ѝрозне*, *ѝроклейше* решавају дубоко сложене односе и носе велике наслаге горчине и страсти у самом преживљавању потреса људских емоција а тиме и људске свијести. У овоме и јесте главна компонента реалистичког причања и приповиједања, слично онима које налазимо у Ђопићевом *Пролуму*, Лалићевој *Свадби*, Давичовој *Песми* и сл.

Рашчлањивање структуре романа и понирање у дубинске вертикале помаже нам да дубље проникнемо у пишчеву идејну тенденцију и тематску инспирацију. Наведимо примјер када описује вријеме усташког безакоња, а све у служби страног завојевача и окупатора фашистичке Њемачке и Италије. Надомак његових Бјелопавлића налази се Коритска јама, за коју изричито каже. „Она је страшно много прогутала невиних жртава”, а за непријатеља са стране каже *Ти ѝроклейши Талијани су далеко и ѝу их неће изненадиѝи*.

Појмови *ѝорчина* и *сѝрах* су посебне психолошке-литерарне слике у роману *Звезде над њланином*. Знао је племенити стваралац да се мора употребити и понека горка ријеч о људскостима и нељудскостима. Појам *сѝраха* уноси у саму структуру текста као страх од смрти, тј. онај Његошев *сѝрах* којим је означаван узрочник да се окаља или не окаља образ. Знао је Његошев читалац и тумач да је страх људска тмина, немир, слабост, а све скупа један магловити простор, а онај други страх да се не окаља образ и људскост у самом споју пишчеве етике и љепоте традиције.

Јунак Мркоје је стално у страху. Он каже: „Стално је у страху и јуче и прекјуче. Поред тога тај страх се повећавао и тиме што се дознало како Талијани одводе многе људе и породице и како на Цетињу постоји пријеки суд. Ко тамо стигне, тај се више никада неће вратити своме дому”. У самој структури описа стања страха изговара и ово: „Проклети Римљани! Христа су разапели! А српски народ је као Христос! Увијек је био разапет на крсту!”

Писац се појављује као истанчани аналитичар и осјећајни лиричар који успијева да оствари мисли и странице са пуно склада. То успијева првенствено унутрашњим дијалогом који је обасјан животном истином и личним људским достојанством који се јавља као контраст цијелој суморној слици цјелокупног људског страдања. Све је суморно и страшно да не може бити страшније, јер је ријеч о логору и логорима, трави и ужасу. На посебној љествици је унутрашње Борово осјећање и обасјање далеке јаве и сазнања. Његов изворни говор, чисти српски језик, неискварен и свјеж, отворио му је пут да суптилне емоционалне моменте пренесе у стварна и снажна емоционална стања и тако људска страдања остану упечатљива свједочанства једног посрнулог и морално опустошеног времена.

Његов сами Боро Војиновић носи чојство, високи морал, етику, традицију у сваком преврату и сваком новом времену. Просто речено, етика му налаже да издржи све. У свему томе га вјерно помаже и чува његов отац Мркоје као узор правог човјека. На другој страни, у средишту структуре романа су квислинзи и њихови сарадници, напр., Трипко Бијелић, Кута и други. Писац осуђује, наравно, простим народним говором и сва злодјела, на било чијој страни се они налазе. Свима онима који су радили злодјела, отворено им каже да су јамари, шпијуни, потказивачи, шпијуни, манијаци и заблудјели и сл. У свему овоме имамо разних слојева, разних мотивских слика и тематских цјелина којима хоће да много каже, па му је казивање понекад и претрпано. А та претрпаност је уствари претрпана подацима о смислу и бесмислу, о части и бешчисти и све слике темељног и посрнулог, а све заједно чине слику живота људи у временима фашистичке управе на нашим просторима.

Из мноштва слика, мислимо да су слике логора најтужније и најпотресније. Логор садржи сва могућа проклетства, страсти и горке судбине. Познато је да су и други писци узимали логоре за сличне ситуације, али су често остајали као голи подаци, а у *Звездама над њланином* логор је пуна и јасна слика свега уклетог и проклетог. Ту је прије свега слика уклетог и стравичног брода на побјеснелим таласима судбине људи да преживљавају немогуће и да служе за пробе људскости у човјеку. У Клосу је разговарао са другом Рашком «да би пристао и потписао да буде чак и стријељан само да га врате у Црну Гору, јер се у њој родио и у њој му је најмилије да заврши». Мисли он да би му чак и у гробу било топлије. Просто жели да се сједини са домовином и да мртав буде дио ње. Међутим, у затвору у Подгорици, у кући Јуса Мучина, није ништа боље. Ту су нови методи мучења, почев од пљувања по лицу до удараца кундацима. Фашистичка злодјела су се слила у низу слика, а о самој кући Јусовачи, каже: *Та кућа Јуса Мучина је издвојена из ѓрада и сѣоји на њочейку Ђемовска као црни међаши, њун ѡешихих људских судбина*. У њој су људи осуђњели, добили прави и потпуни робијашки изглед и више не личе на себе. Изгубили су свој лик, своју сличност и свој дух. И надаље, описујући робијање и мучење у Клосу, Скадру и у Подгорици, главни јунак романа, вјешто истиче импресивну слику живота и геноцида над недужним српским народом овим ријечима: *Свуда је римска ѡрава учинила своје*. Но, слике логора нијесу само описи. То сликање логора, робијаша и робијања у логору су ријетке импресивне, патетичне и стравичне визије грчевитих стања људских патњи и страдања. Ево једног таквог стања: *Лоѓор оѡеѡ некуд ѡоред Маѡе, кроз ѡланине ѡлови, на ѡталасима се ѡуља и колеба, носи робље, сваки човек као да је жив закован у сандуку. Ноћ се зѓунула и над Маѡом, и над њим, и у барикадама. Ниѓде зрачка свеѡлосѡи, ниѓде, а речи су ѡеишке, оѡрровне, долећу однекуд из мрака и убијају као куришуми*.

Писац Душан Ђуровић је управо одговорио на једно посве ново историјско питање веома храбро. То питање се односи на наше ново исто-

ријско доба – о револуцији којој је припадао. Он са великом смјелошћу, први од писаца и од историчара успијева да каже народу пуну истину о овом стравичном времену и удесу у коме се затекао српски народ. Људски смјело и литерарно вјешто одсликава ужасне преображајне процесе која садрже јака и дубока искушења у раним вихорима. Радњу је локализовао у њему најближој и најпознатијој средини – на тлу Црне Горе, која је и пишчев завичај. Ту је он и судионик у подношењу свих страхо-та и голгота. Непристрасно, цјеловито и вјеродостојно је сагледао све пресудне моћи времена. Зато је и остао прави, а истовремено и први наш писац као морално вјеродостојни историјски романописац. Слика пишчеве вјеродостојности је и у његовом истанчаном осјећању за живом сликом свога краја 27. марта 1941. године. То је слика дана када је изливена огромна народна енергија и дана који се историјски издвојио величним и снагом народне воље. Ту народну енергију писац стално претаче у разне импресивне сцене. Једна од тих је и она када Боро Војиновић пружа грумен земље обојен властитом крвљу. Ова слика је специфична и по томе што стоји као симбол жртвеног пута. Баш тада настаје и тренутак у коме главни јунак пада у дубљу импресивност. Ево једног дијела тога описа: *Он се ухваћи једном руком за њрса, а другом за ѓрло, ѡресну ѓлавом и уморно, склајајући очи, ѡгледа у Миру и брајша.*

У основи свега стоји етички ангажман романописца. Он је присутан у цијелом кругу приповиједања, у раздвајању добра од зла, чојства од нечојства, хуманости од нехуманости. Ова трагична морална дихотомија свој фатални израз добија коначно у завршној фази дијалогског расправљања. На примјер: *Данас служиш њима, ѡвели сће брајшоубилачки рай! – рече Боро..., или – Да, да, ти си крив! Тебе смо ѡслушали! То је била велика ѓрешка! Куд ѡа срећа да смо онда ѡресјекли зло у коријену, не би било јама и убистава.* Поента пишчевог етичког кодекса дата је у одговору његовог главног јунака: *Није јунаштво убити човјека, јунаштво је сјасити човјека. И када је ѓрешан. И кад је крив. Зашто сће ѡако ослијејили? Неко, или неколицина су сјворили те јаме ѡа сад сви криви? Зашто?... Кривица је на другом мјесту, изван нас, изван нашег човјека, изван овог несрећног народа.*

Наведени а и бројни други примјери упућују читаоца с каквим и коликим презрењем аутор романа гледа на рат, на фашизам, на окупацију. Он је сав са својим позитивним јунацима. Просто им помаже да истрају да дођу до слободе, јер зна да је слобода за човјека. Његово обраћање Богу, заслужује посебну пажњу: „О Боже, ако постојиш, као што мисле и говоре људи, ако постојиш и имаш силу, убиј, уништи све оне који су учинили да дође до рата, који су криви што смо понижени овако. Убиј Фирера и Дучеа! Ако је постојао Христос они су Антихристи! Убиј и уништи њихову вјеру – фашизам, највећу срамоту која је задесила човјечанство”. Он је у сталним размишљањима како да ослободи свој народ, како да отвори све логоре и да то може урадити, како

би гласно ускликнуо: „Идите дому своме, волите слободу и истину, волите своју породицу и све људе, и радите, радите”. Он се просто, као трагични јунак, налази свуда са својим људима, презире смрт и голготу које су им намијенили квислинзи и њихови доушкаши, расправља о бесмислу који је разрађиван у демонским кухињама и лабораторијама. Он покушава да дубље продре у то царство мрака који је дошао на српске просторе, расправљајући о бројним искушењима и покушајима њиховог рачшовјешења нашег човјека.

Зато се и може говорити о роману као индивидуалном /ауторовом/ потресу и колективној драми и споју појединачних судбина и историјских прелома у свом народу.

Душан Ђуровић је талентом снажног ерудите ефектно обликовао мрачну политичку куполу ратних догађаја која се затворила над његовим главним јунаком – Бором Војиновићем. *Звезде над ѿланином* у савременој српској књижевности проширују диоптрију понирања у себе саме и помажу нам да дубље схватимо што смо били, шта смо сада и како требамо размишљати о човјеку.

Иако неуједначен по умјетничкој вриједности, Ђуровићев роман *Звезде над ѿланином* прожет је аутентичном атмосфером, истинским дахом живота, упечатљивим исечцима и личностима који имају особене црте духа, да се увијек живјело више од духа него од хљеба, више су се хранили чојством, постојаношћу и издржљивошћу него земаљским обиљем. Најпостојанији је, свакако, Боро Војиновић, који је сав од добре намјере, сав је на темељима људскости коју чува као сјај традиције, а самим тим и аутора романа.

Вукашин Бачович

ВОЙНА В РОМАНЕ „ЗВЁЗДЫ НАД ГОРОЙ” ДУШАНА ДЖУРОВИЧА

Резюме

Романом „Звёзды над горой” Душан Джурович показал положение народного духа во время немецко-итальянской оккупации. Это была сильная буря когда со всей силой выдирали многовековые корни морали. Он сказал правду о человечности, о морали и неморали, о страхе и подвиге.

Главный герой Боро Воинович энергично противопоставляет себя вне времени и безусловном хаосе. Автор через образ главного героя, противопоставил себя беззаконию фашистского управления и менорали домашних изменников. Он обращается Богу остановить фашистские злодеяния и просит его помочь сербскому народу.

Романом расширена диоптрия понимания о уходе под землю и о защите от гибели. Поэтому тот романист писатель и занимает честное место новейшей сербской литературе.